

М. Ф. ДМИТРІЄНКО

О. Є. МАРКОВА

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ПОДІЛ УКРАЇНСЬКОЇ РСР З 1917 Р. ПО 80-ТІ РОКИ ХХ СТ.

Історико-картографічний аспект

В статті досліджуються зміни адміністративно-територіального поділу УРСР за період з 1917 р. по 80-ті роки ХХ ст.

Сьогодні, у зв'язку із кардинальними змінами в нашій країні, постає проблема удосконалення, адміністративно-територіального поділу (АТП) багатьох регіонів УРСР. Функціонування економіки республіки за умов регіонального госпрозрахунку тісно пов'язане саме з проблемою розробки нової схеми її адміністративно-територіального і соціально-економічного районування. Практика створення регіональних господарських програм свідчить, що сучасна сітка адміністративно-територіальних одиниць далеко не завжди відповідає об'єктивно існуючим внутрішньо-республіканським районам, що значною мірою ускладнює виконання як намічених планів, так і загальне управління економікою.

Саме тому історико-географічна наука сьогодні стоїть перед необхідністю дослідження і ретроспективного критичного аналізу всіх змін адміністративно-територіального поділу, що відбувалися за роки Радянської влади.

Дана стаття є спробою дослідити саме в історико-картографічному аспекті основні зміни адміністративно-територіальної структури республіки на основі карт АТП, вміщених в створюваний в Інституті історії України АН УРСР «Атлас історії Української РСР» (II частина), з метою вироблення наукових рекомендацій для розробки оптимальних схем адміністративно-територіального районування відповідно до сучасних соціально-економічних потреб районів.

На Україні за радянський час кілька разів мали місце значні адміністративно-територіальні зміни. Карти підготовлені для другої частини «Атлас історії Української РСР» (радянський період), являють собою систему науково-довідкових карт, об'єднаних єдиною програмою, масштабом, умовними позначеннями. Оскільки адміністративно-територіальний поділ в 20 — 30-ті роки зазнав значних змін, до атласу включено комплекс з чотирьох карт саме з цього періоду: 1921 р., 1925 — 1930 рр., 1931 — 1937 рр. і 1937 — 1941 рр. Їх продовжують карти, що відображають територіальні зміни наступних років: 1946 — 1959 рр., 1959 — 1961 рр., 1962 — 1978 рр., 1979 — 1990 рр.

Історична динаміка адміністративно-територіальної реформи 20 —

© М. Ф. Дмитрієнко, О. Є. Макарова, 1992

30-х років була пов'язана з об'єктивними і суб'єктивними причинами. Саме тоді починає формуватися система адміністративно-командного управління. Впровадження і поширення відомчо-галузевої системи розподілення матеріальних і грошових ресурсів вимагали термінової ліквідації встановлених за попередні роки звичних і зустрічних одиниць територіального поділу. Одночасно переслідувалися, на нашу думку, і політичні цілі. Необхідно було розірвати і знищити зв'язки, що встановилися між національними територіальними одиницями на рівні взаємовигідних економічних відносин. Все це було всупереч очевидності твердження, що великі і завершені за структурою виробничі та соціально-економічні комплекси можуть розвиватися і підтримувати між собою більш економічно ефективні взаємовідносини. Багатоступеневий територіальний устрій, зміни кордонів країни, що призводило і до зміни кордонів республіки, внутрішній перерозподіл територій, нове районування — все це призводило до необхідності нових кардинальних або ж часткових реформ АТП, окремі частини якого мали тоді досить невизначений характер. Функції адміністративно-територіального устрою було зведено лише до забезпечення достатніх умов для директивно-розпоряджувальної діяльності керівних органів країни, республіки, виконкомів місцевих Рад, що «доводили» завдання і плани центру на місця, здійснювали контроль за їх виконанням. Уже тоді в АТП розглядалась диспропорціональність окремих одиниць, наявність яких в межах республіки ніяк не пояснюється специфікою регіональних умов. Зовсім не бралось до уваги те, що проблеми удосконалення АТП охоплюють широкий спектр різних проблем, разом з якими вони інтегруються в проблематику удосконалення територіальної організації суспільства в цілому.

Ідеологія 30 — 50-х років немов би виправдовувала проведення не завжди науково обгрунтованого і раціонального адміністративного поділу. Він часто змінювався з метою руйнування усталених історичних, політичних, економічних, культурних та інших зв'язків між окремими національними регіонами УРСР.

Негативним в динаміці АТП є те, що строки проведення реформ дуже розтягнуті в часі, тобто великі і значні зміни відбувалися аж до 1965 р., а пізніше носили вже, так би мовити, інерційний характер. Разом із тим, впровадження відомчо-галузевої та адміністративно-командної системи управління, що супроводжувалось «здрібненням» попередньо досить великих одиниць — областей, ще перед війною фактично ліквідувало великорайонну частину АТП. Особливо це, при порівнянні з іншими регіонами країни, негативно відбивалось на АТП УРСР. Основний принцип удосконалення і економічного поділу регіону було порушено. Звідси і бере початок сучасна модель АТП, що далеко не завжди відповідає територіально-промислому комплексу, тобто такій соціально-економічній системі регіонального районування, яка інтегрує виробництво продуктів, послуг, розселення і життєдіяльність

населення, природокористування (екологічний фактор), інфраструктура.

Зупинимось конкретно на інформативних даних карт АТП в «Атласі історії УРСР».

Серія карт АТП України в масштабі 1:2,5 млн відбила державну приналежність і членування території на певні дати. Карти дають інформацію і на суміжні землі (до внутрішніх рамок карт). На картах нанесено: державні кордони СРСР, УРСР, союзних республік, АРСР, іноземних держав, губерній, воєводств, округів, областей, повітів, районів; населені пункти по кількості мешканців, адміністративному значенню, типу поселення; шляхи сполучення — залізниці, шосе, морські шляхи та авіалінії. В легенді і на полях до карти може бути розміщена і така довідкова інформація, як дати утворення певних адміністративних одиниць високого рангу, площа територій, чисельність та щільність населення та ін.

Відкриває серію карта «Адміністративно-територіальний поділ УРСР у листопаді 1921 р.». Хронологія карти цілком виправдана, оскільки кордони республіки після завершення громадянської війни було встановлено остаточно після підписання Ризького мирного договору в 1921 р.

В перше п'ятиріччя Радянської влади на території країни ще було збережено основні особливості дореволюційного АТП (губернії, повіти, волості). З метою виділити як адміністративну одиницю Донбас — великий промисловий район — в лютому 1919 р. на території республіки утворено Донецьку губернію (з частини бувшої Катеринославської). До губернії увійшли і окремі райони, що зараз входять до складу РРФСР. Це 18 повітів з містом Таганрог і селищем Шахти та ін. Тоді ж на півночі республіки чотири повіти Чернігівської губернії — Мглинський, Новозибківський, Стародубський і Суражський — з метою вирівнення кордонів відійшли до РРФСР. Однак на той час в даному регіоні вже переважало російськомовне населення.

У травні 1919 р. Херсонська губернія розділилась на дві — Одеську і Херсонську (з березня 1920 р. остання перейменована у Миколаївську), до якої відійшов один з трьох континентальних повітів Таврійської губернії — Дніпровський.

У травні 1920 р. Олександрівський повіт Катеринославської губернії перетворено на губернію. До її складу (в 1921 р. її перейменовано на Запорізьку губернію) відійшли і два континентальні повіти Таврійської губернії — Бердянський і Мелітопольський.

У травні — червні 1920 р. завершилося формування Кременчуцької губернії, в складі якої тепер перебували Золотоніський, Черкаський, Чигиринський, Олександрівський, Хорольський, Камінецький та Кременчуцький повіти, які відійшли від Київської, Полтавської та Херсонської губерній. На кінець 1920 р. територія України таким чином була розділена на 12 губерній.

Зміни АТП у 1920 р. були недовговічними. В жовтні 1922 р.

ліквідовано Запорізьку та Кременчуцьку губернії, а Миколаївська знов влилась до складу Одеської. Так, на кінець 1922 р. в республіці кількість губерній зменшилась до 10. В Криму в 1921 — 1923 рр. існувало сім округів, а пізніше з них було утворено 15 районів. Легенда до карти АТП інформує про те, що поділ на округи проіснував лише два роки.

Оскільки історичні карти повинні бути динамічними, на них в обов'язковому порядку відображено і губернські кордони всіх територіальних перетворень цього періоду — з 1917 і до 1920 р. Що стосується кордонів одиниць більш дрібного рангу — повітів, цинутів, комітатів та ін., то вони подані за інформацією на листопад 1921 р. Крім того, карти містять і цифрові свідчення про кількість волостей в кожному повіті. На початку 20-х років селищ міського типу в сучасному розумінні цього терміну ще не існувало. Однак в Донбасі, наприклад, вже були селища з типово пролетарським складом населення. Тому в атласі замість терміну «селище міського типу» використано термін того часу, а саме: «селище робітниче», «селище залізничне», «селище торгово-промислове» та ін. В основному на карті нанесено міста — центри губерній, воеводств, на Галичині — повітів, округів Кримської АРСР, районів Закарпаття, головні залізничні селища, містечки, слободи, великі села. Крім того, міста, селища і містечки України обов'язково виділяються за кількістю мешканців (в тис. чоловік). Використовується при цьому ступінчата шкала, від кількості чоловік — менш ніж 2 тис. і до 300 тис. чоловік. Два самих великих міста — Київ та Одеса — виділено особливим коліром пунсона.

При нанесенні на карті географічних назв населених пунктів особлива увага звернута на західноукраїнські землі, оскільки їх назви свого часу були колонізовані або румунізовані. Тому для достовірності при роботі з картою залучено офіційні довоєнні видання, в тому числі «Большой атлас мира».

Залізниця, шосе, порти нанесено згідно з наявними картографічними джерелами. Невеликі відгалуження доріг не відтворюються, але ті, що йдуть до центру губерній, великих міст, враховано згідно з масштабом карт.

Наступні великомасштабні перетворення АТП України було покладено постановою ВУЦВК від 1 лютого 1922 р. «Про впорядкування і прискорення робіт по адміністративно-територіальному устрою УРСР». В жовтні 1922 р. друга сесія ВУЦВК затвердила основні принципи майбутньої грандіозної реформи, яка передбачала створення замість повітів округів з населенням від 400 до 600 тис. чоловік. Сесія визнала за необхідне спочатку передати частину повноважень губернських органів (окружним), а надалі — ліквідувати губернії, переходячи на систему округ — район — сільрада¹.

Реформа проводилась згідно з постановою ВУЦВК від 7 березня 1923 р., затвердженою другою сесією ВУЦВК від 12 квітня 1923 р.² Документ сповіщав, що замість 10 губерній і 102 повітів утворено 53

округи, а замість 1989 волостей — 706 районів. Кількість сільрад скорочувалась з 15696 в 1921 р. до 9307 в 1923 р.³ Реформа переслідувала, здавалося б, виправдані цілі, пропонуючи створення таких одиниць територіального управління, які б могли сприяти економічному розвитку невеликих територій — округів. Одночасно автори реформи посилались на те, що їх мета — здешевлення управлінського адміністративно-господарського апарату. На папері виходило все це досить переконливо і цілком відповідало вимогам часу, прагненням поєднати економічне районування з адміністративним поділом. Проте мали на меті спрощення, здешевлення і наближення до мас адміністративно-господарських органів, які б до того ж поширювали владу на значні території. Практика показала, що таке рішення щодо нового АТП виявилось погано підготовленим і своїх завдань не реалізувало.

Округи були вдвоє більші за повіти. Найменший у республіці Малинський округ мав 317 тис. жителів, а найбільший — Харківський — 1082 тис.⁴ Лише 400 тис. чоловік нараховували Бердянський, Ізюмський, Куп'янський, Маріупольський, Сновський, Чернігівський округи. Це — поліські та степові території з невисокою густиною населення. Райони, створені з кількох волостей або їх частин, мали до 37 тис. населення, проти в середньому 13 тис. — у волостях в минулому. Окружними і районними центрами ставали часто поселення міського типу з певним торгово-промисловим потенціалом, враховувалась також соціальна структура відповідний прошарок робітників в соціальному складі населення. Це повинно було сприяти реалізації установки зміцнення союзу міста і села.

Наслідки цієї реформи ще повинні ретельно дослідити економісти. Жодний довідник не містить відомостей про нанесені нею збитки бюджету республіки, не кажучи вже про той негативний вплив, який вона справила на ледве налагоджену поперек систему управління. А скільки безладдя сталося саме через довільні переокроювання території зверху, воно не могло не позначитись на територіально-економічних зв'язках, що існували між районами.

В 1924 р. Шахтинський і більша частина Таганрозького округу вже були передані до Північно-Кавказького краю РРФСР. У жовтні 1924 р. у зв'язку з утворенням в кордонах УРСР Молдавської АРСР Балтський округ було ліквідовано, а більша частина його території відійшла до молдавської автономії. Зрештою на червень 1925 р. поділ республіки був відносно впорядкований, ліквідовано губернії і встановлено, що з 1 серпня 1925 р. територія УРСР офіційно складалась із Молдавської АРСР і 41-го округу, які поділялись в свою чергу на 680 районів, 10314 сільських, 70 міських і 155 селищних Рад. Це зафіксовано в офіційному виданні «Адміністративно-територіальний поділ УРСР при триступеневій системі врядування»⁴.

Саме ці дані лягли в основу карти адміністративного поділу на 1925 р.

Що стосується території Західної України, то там зберігалися воєводства.

На території Бессарабії залишилися дореволюційні кордони повітів, а в Криму — межі районів на 1928 р., оскільки вони залишалися без змін після 1923 р. Картографічних матеріалів на 1925 р., як і більш раннього періоду, виявити не вдалося⁵. По аналогії з картою 1921 р. показано кордони Північної Буковини і Закарпатської України.

Якщо назви округів не співпадають з назвами окружних центрів (Шевченківський (Черкаси) і Волинський (Житомир)), то вони підписані на карті — Шевченківський, Волинський. Райони, не одноіменні з назвами райцентрів — їх 16 — розміщено під римською нумерацією. Таким чином, карта відбиває наслідки докорінних перетворень АТП УРСР, а саме перехід від поділу волость — повіт — губернія — центр до нового — район — округ — центр.

У 30-ті роки значно змінювалися кордони не лише введених до АТП нових територіальних одиниць — областей, а й районів. У зв'язку з чим співвідношення елементів в новій системі управління (район — область — центр) виявилось зовсім не таким, як у старій системі район — округ — центр. Кількість районів зменшилася вдвоє (356 порівняно з 632 в 1925 р.), тобто площа кожного району збільшилася майже в два рази.

13 червня 1930 р. ВУЦВК і РНК УРСР постановили ліквідувати спочатку 13 округів: Каменецький, Шепетівський, Коростенський, Ніжинський, Глухівський, Прилуцький, Ізюмський, Куп'янський, Старобільський, Тульчинський, Первомайський, Роменський і Могильовський. Їх територія приєднувалася до суміжних округів⁶. Пізніше, 12 вересня 1930 р., ВУЦВК і РНК УРСР приймають постанову про ліквідацію округів і перехід на двоступеневу систему управління район — місто. На Україні було створено 484 районів і 18 міст центрального підпорядкування. До складу УРСР входила і Молдавська республіка на правах автономії. Отже, незначний проміжок часу територія нашої республіки знов була перерозподілена. Це свідчило про те, що попередній АТП не виправдав себе.

На відміну від РРФСР на Україні не існувало обласного поділу, а центральні органи, як виявилось, не змогли в достатньою мірою забезпечити безпосереднє всебічне керівництво величезною кількістю районів. В результаті двоступенева система управління призвела до послаблення принципу централізації в керівництві. Тому невдовзі було прийнято рішення повернутися до системи район — область — центр, але вже на новій основі.

Замість невеликих за кількістю населення і площею округів створювалися області. За постановою четвертої позачергової сесії ВУЦВК в лютому 1932 р. було утворено п'ять областей — Харківську, Київську, Одеську, Дніпропетровську і Вінницьку, поряд з вже існуючою Молдавською АРСР. 17 промислових районів Донбасу залишалися тимчасово в безпосередньому підпорядкуванні центру.

Але в липні 1932 р. заснована Донецька область, а в жовтні — Чернігівська.

Не відразу були знайдені оптимальні за умов УРСР території областей. Досвід перших років роботи в умовах нового адміністративного поділу свідчить, що в деяких випадках раціональніше мати меншу, ніж область, одиницю управління. Через це 17 листопада 1933 р. у складі Донецької області виділено Старобельський округ⁷. Пізніше, 4 травня 1935 р., в Київській області створені Коростенський і Новгород-Волинський, а в Вінницькій — Кам'янець-Подільський, Проскурівський, Могильов-Подільський і Шепетівський округи⁸. 19 квітня 1936 р. із складу Київської області було виділено Житомирський округ⁹. Раціональність створення таких округів (в кожному від 6 до 10 районів) пояснювалось, в першу чергу, їх прикордонним положенням.

Незабаром приймається рішення про створення з ряду округів і за рахунок великих за площею областей нових обласних одиниць. 22 вересня 1937 р. в УРСР утворені чотири області — Житомирська, Миколаївська, Полтавська і Кам'янець-Подільська (з 1954 р. — Хмельницька). Всі округи, крім Старобільського, було ліквідовано. 3 червня 1938 р. Донецька область поділена на Сталінську (з 1961 р. — Донецька) і Ворошиловградську (після 1958 р. і знову з 1990 р. — Луганська), а Старобільський округ скасовано. 10 січня 1939 р. на карті УРСР з'явилися ще три області — Запорізька, Кіровоградська, Сумська. Таким чином, на початку 1939 р. в республіці існувало вже 16 областей. З цього часу адміністративний устрій на території Східної України в основному стабілізувався.

1 листопада 1939 р. у Москві на позачерговій п'ятій сесії Верховна Рада СРСР і прийняла Закон про включення Західної України у склад СРСР об'єднання її з УРСР. 13 — 15 листопада 1939 р. з цього питання у Києві відбулася позачергова третя сесія Верховної Ради УРСР, що узаконила рішення про об'єднання. В цей же час були розмежовані прикордонні землі Волині — між УРСР і БРСР. 4 грудня 1939 р. шість створених на цій території областей — Луцька (Волинська), Дрогобицька (тепер в складі Львівської), Львівська, Ровенська, Станіславська (Івано-Франківська), Тернопільська — стали складовими частинами УРСР.

Протягом 20-х років Радянський уряд тричі намагався відрегулювати з королівською Румунією територіальне питання, що виникло у зв'язку з анексією УРСР в 1918 р. Бессарабії і приєднанням Північної Буковини (11 повітів), де жили в основному українці, до буржуазної Румунії. Однак питання довгий час так і не вдалося вирішити.

Ці території з 1918 р. були провінціями Румунії і, в свою чергу, поділялись на повіти. Північна Буковина мала в своєму складі 11 повітів.

Бессарабія підрозділялась на дев'ять повітів, три з яких увійшли до складу Одеської області (Білгородський, Ізмаїльський, Кагульський).

2 серпня 1940 р. був прийнятий Закон про створення Молдавської

РСР, у зв'язку з чим відбувся перерозподіл території: вісім районів, переважно з українським населенням, було включено до складу Одеської області. 7 серпня з цих районів було створено дві нові області — Чернівецьку і Акерманську. До Чернівецької області ввійшли Чернівецький, Сторожинецький, частково Редеуцький і Хотинський повіти (з Хотинського повіту — чотири волості: Кельменецька, Клишківська, Новоселицька, Секурянська, з Редеуцького — Путильська і частина Сиретської волості).

При визначенні в цей час кордонів між СРСР і Румунією і врегулюванні територіальних питань частина Сирецької волості була залишена у складі Румунії, а замість цього до складу Чернівецької області увійшла Герцаєвська волость Дорохойського повіту.

Акерманська область була створена з Ізмаїльського та більшої частини Акерманського повіту Бессарабії. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 7 грудня 1940 р. центр Акерманської області було перенесено до Ізмаїла, і тому область почала називатись від назви обласного центру — Ізмаїльською.

Таким чином, з лютого 1932 по серпень 1940 р. на території УРСР було створено 23 області: Вінницьку, Дніпропетровську, Київську, Харківську, Донецьку, Чернігівську, Житомирську, Миколаївську, Полтавську, Кам'янець-Подільську, Ворошиловградську, Запорізьку, Кіровоградську, Сумську, Волинську, Станіславську, Львівську, Ровенську, Тернопільську, Дрогобицьку, Чернівецьку, Ізмаїльську.

В лютому 1941 р. Ізмаїльська область складалась з Арцизького, Болградського, Кілійського, Лиманського районів (центр — с. Шабо), Манзирського (переданий у листопаді 1940 р. із Бендерського повіту МРСР), а в січні 1941 р. центр цього району було перенесено з с. Манзир до с. Бородино, і відтоді цей район почав називатися Бородинським; Ново і Івановського, Саратського, Старокозацького, Суворовського (до лютого 1941 р. Суворово носило назву «Шикирлі-Китай»); Тарутинського, Татарбунарського, Тузлівського. На цій території було визначено міста обласного підпорядкування — Ізмаїл, Акерман і Кілія.

Після всіх перелічених перетворень територія нашої республіки збільшилась з 452 до 566 тис. км², а населення — з 30562 тис. чоловік за переписом 17 січня 1939 р. — без врахування населення, що проживало на території Молдавської АРСР (що пізніше стала МРСР), — до 39342 тис. чоловік. За кордонами УРСР, проте, залишалась ще Закарпатська Україна.

Карта політико-адміністративного поділу в лютому 1941 р. підводить підсумок територіальних перетворень в республіці у передвоєнний період. Західний кордон УРСР (він же СРСР) поданий на карті на три періоди: до вересня 1939 р., після серпня 1940 р. і сучасний. Окремо виділені Закарпатська Україна і Крим. Інші елементи змісту подані за аналогією з попередніми картами серії при збереженні специфічних особливостей цього історичного періоду.

Після Великої Вітчизняної війни виникла гостра необхідність в

підготовці довідника і карт адміністративно-територіального поділу Української РСР. Це було викликано тією обставиною, що багато населених пунктів було зруйновано або взагалі знищено під час фашистської окупації, а центри деяких районів або сільрад перенесені в інші міста. Крім того, протягом 1944 — 1946 рр. відбулися зміни в адміністративному поділі окремих областей. Мало також місце перейменування окремих населених пунктів. З виданого в 1947 р. в Києві довідника «Українська РСР: Адміністративно-територіальний поділ» можна дізнатися, що кількість областей на Україні збільшилась до 25 (інформація подана за станом на 1 вересня 1946 р.). Зміни торкнулися південних областей: від Миколаївської області відокремилась Херсонська (30 березня 1944 р.). Одночасно відбулися відповідні зміни обласних кордонів цих і Одеської області. Це було пов'язано з перерозподілом ряду районів між даними областями.

5 грудня 1944 р. Народна Рада видала Декрет про ліквідацію прав Чехословаччини та Угорщини на територію Закарпаття. 22 січня 1946 р. до складу УРСР була включена Закарпатська область із центром в Ужгороді. 30 червня 1945 р. Указом Президії Верховної Ради РРФСР Кримська АРСР (створена 18 жовтня 1920 р.) була перетворена на Кримську область у складі РРФСР, яка з 19 лютого 1954 р. увійшла до складу УРСР під час святкування 300-річчя об'єднання України з Росією.

Карта адміністративно-територіального поділу на 1 вересня 1946 р. характеризує згідно з даними довідниками в розрізі областей і районів населені пункти, подані за адміністративним значенням: столиця УРСР, центр областей, повітів, районів, округів; за типом поселень — міста республіканського, обласного, районного, окружного (на Закарпатті) підпорядкування, поселення міського типу і населені пункти сільського типу (тільки райцентри).

Оскільки після війни перепис населення не проводився, відомості про чисельність населення на всій території УРСР точно встановити не вдалося. Довідник 1947 р. має алфавітний покажчик нових і старих найменувань 1945 — 1947 рр.; алфавіт перейменувань з 1 січня 1941 р. по 1 вересня 1946 р.

Після 1947 р. і до 1960 р. в цілому по УРСР довідники не видавались. В 50-х роках почали друкуватися довідники адміністративно-територіального поділу окремих областей УРСР (наприклад, Київської — на 1959 р., Львівської — на 1960 р. та ін.).

В СРСР в цей час було надруковано лише кілька довідників (1951, 1954 і 1958 рр.), в які були включені загальні відомості і по Українській РСР. Тому ми вирішили карту політико-адміністративного поділу УРСР 50-х років не складати, а одразу перейти до 1962 р., оскільки цей період добре забезпечений не тільки матеріалами довідника, а і картами.

До 1 січня 1962 р. в адміністративно-територіальному поділі УРСР сталися значні зміни. До складу УРСР було передано Кримську область

РРФСР, створено Черкаську область, Ізмаїльська область увійшла до складу Одеської, Дрогобицька — Львівської; частково змінились кордони Вінницької, Київської, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської, Полтавської та інших областей. Було ліквідовано цілий ряд районів, відбулися зміни в складі міст обласного підпорядкування, чимало населених пунктів було віднесено до категорії міських поселень, з'явилась можливість показати кількість населення в населених пунктах, використовуючи як джерело дані перепису населення 1959 р. Довідник «Українська РСР: Адміністративно-територіальний поділ» за 1962 р. містить досить цікаві відомості про сільські райони, які ліквідували, і новотворення протягом 1957 — 1960 рр. Інше видання, що доповнює попереднє, продовжує період, що картографується, до 1 січня 1964 р. Матеріали довідника, а також створені та надруковані на цей час карти, що були у вжитку, дозволили скласти карту адміністративного поділу в динаміці з 1957 по 1964 р.

Крім того, матеріали довідників дали цінний матеріал по перейменуванню населених пунктів, віднесенню їх до іншого типу поселення (так, наприклад, м. Хруцов перейменовано на Кремгес — нині Світловодськ й віднесено 25 жовтня 1962 р. до категорії міст районного підпорядкування). Містяться там дані і про перенесені центри районів і сільрад. Згідно з довідником, на карті виділені такі типи поселень: міста республіканського, обласного і районного підпорядкування, поселення міського типу, робітничі селища, великі села — центри районів.

При порівнянні відомостей з довідників адміністративно-територіального поділу УРСР за 1969 і 1973 рр. істотних змін не виявлено. Зміни торкаються більше сільрад, перенесення їх центрів і їх наступного перейменування, віднесення населених пунктів до вищої категорії тощо., але на карті масштабів 1:2,5 млн (саме карти такого масштабу ми складаємо) ця інформація, як правило, не наноситься. В 70-ті роки також мали місце незначні зміни меж районів.

Завершує карту адміністративно-територіального устрою карта Української РСР на 1 січня 1990 р., на якій показані всі адміністративні зміни, починаючи з 1972 р. На карті 1937 р. наведено таблицю кількості національних районів на 1926 — 1929, 1930, 1931, 1933, 1935, 1936 рр., тобто зони компактного проживання росіян, поляків, болгар, греків, німців та ін.

Складання динамічних науково-довідкових карт адміністративно-територіального устрою, в тому числі обов'язково картографічних, — дуже важлива і потрібна робота. Ці карти ні в якій мірі не дублюють карти аналогічної тематики, що видають щороку фабрики Головного управління геодезії і картографії СРСР. Відміна їх — в історичному підході, представлення фактів в динаміці.

Аналіз створених нами науково-довідкових карт адміністративно-територіального поділу разом із вивченням інших історичних і статистичних джерел дозволяє науково обґрунтувати й зробити достовірні висновки з цілого ряду питань, які відносяться до проблем

національно-територіальної консолідації, визначення національної автономії в межах, що історично складені і узаконені в кордонах проживання українського народу.

¹ Збірник узаконень і розпоряджень Робітничо-Селянського уряду України. — 1922. — № 45. — Ст. 668. — (Далі: Зб. УР РСУУ).

² Там же. — 1923. — № 18/19. — Ст. 306 — 314; № 45. — Ст. 564.

³ УСЗ. — Т. 1. — С. 76.

⁴ Адміністративно-територіальний поділ УРСР при 3-х ступневій системі врядування. — Х., 1925.

⁵ Див.: ЦНБ АН УРСР. Відділ картографії, 8919 та 2441.

⁶ Збірник законів УРСР. — 1930. — № 14. — Ст. 141. — (Далі: Зб. УРСР).

⁷ Там же. — 1933. — № 51. — Ст. 662.

⁸ Там же. — 1935. — № 13. — Ст. 58.

⁹ Там же. — 1936. — № 26. — Ст. 241.

Надійшла 1.10.1990 р.

В статье исследуются изменения в административно-территориальном делении УССР за период с 1917 г. по 80-е годы XX ст.